

**Josep Reig i Palau (1863-1917),
pioner de l'educació ambiental
al Bosc de Poblet**

Manel Martínez i Garcia

• **Josep Reig i Palau (1863-1917), pioner de l'educació ambiental al Bosc de Poblet**

• **Manel Martínez i Garcia**

• *manelmar@tinet.cat

• **Resum:** Josep Reig i Palau, enginyer forestal, fou el precursor dels treballs de reforestació del bosc de Poblet a principis del segle XX. En els seus estudis sobre aquest bosc s'hi constata la visió que tenia de la funció educativa que es portà dur a terme amb la reforestació del bosc i a la vegada donar a conèixer el valors naturals i les millores socials i econòmiques que dels treballs forestals en poden derivar, i, així, sensibilitzar a les autoritats per destinar-hi més recursos.

• **Paraules clau:** bosc de Poblet, educació ambiental, boscos.

L'any 2006 vàrem publicar una biografia sobre Josep Reig i Palau (Vilabertran, 1863-1917), l'enginyer forestal que dirigí la repoblació del bosc de Poblet a principis del segle XX, fins aleshores poc es coneixia de la seva figura, sols la seva tasca de reforestació. El 2013, se celebrà el 150è. aniversari del seu naixement i voldríem incidir en la seva activitat pedagògica.

Context històric

Per entendre el concepte proteccionista de la propaganda forestal, ens haurem de remuntar a les lleis desamortitzadores del segle XIX. La política liberal portà a l'alliberament de grans superfícies de terres que es trobaven en mans eclesiàstiques i municipals. La major part es tractava de terres «mortes», no productives, que es volien vendre a particulars per tal que fossin conreades. La majoria estaven situades en zones de muntanya, a la capçalera dels rius i algunes en indrets emblemàtics.

L'adquisició d'aquestes terres i la seva roturació podia generar un agreujament encara més profund a la desforestació de la Península Ibèrica, amb tots els perills de desertització i desbordaments dels rius a causa dels aiguats.

Aquesta situació, generada a partir dels diferents processos desamortitzadors, provocà que sorgissin veus que defensaven la conservació de molts d'aquells boscos per la seva utilitat pública. Al capdavant d'aquest nou moviment hi havia fornades de tècnics joves que sortien de l'Escola d'Enginyers de Boscos creada el 1846 al castell de Villaviciosa de Odón

(Madrid). Posteriorment, el 1853 es creava el Cos d'Enginyers Forestals, que a l'any 1859 ja realitzà els treballs per incloure en un catàleg tots aquells forests més emblemàtics que es consideraven d'utilitat pública. Més tard, el 1862, s'aprovà el Catàleg d'Utilitat Pública per exceptuar-ne la venda. El bosc de Poblet fou inclòs dins d'aquest catàleg.

L'any 1877 s'aprovà la Llei de Repoblacions Forestals amb la que es creaven els Districtes Forestals Provincials, i s'iniciava una nova política forestal.

Podem dir, doncs, que a partir de la segona meitat del segle XIX a l'Estat Espanyol s'iniciava una nova consciència sobre el proteccionisme dels boscos, amb noves idees pel que fa als tractaments silvícoles i un interès ferm de guanyar hectàrees arbrades, doncs, una bona part de muntanyes de propietat estatal es trobaven desforestades, amb els perjudicis econòmics i socials que això representava.

En aquest nou moviment proteccionista hi destacaven els enginyers de forests, persones preparades i de classe benestant, que practicaven una propaganda forestal específica per tal de fer entendre a la població els avantatges de les repoblacions i l'estima als arbres i a les masses forestals.

En tenim un bon exemple d'aquesta activitat, en la figura del tarragoní Rafael Puig i Valls (1845-1920), enginyer de forests que promogué a final del segle XIX la Festa de l'Arbre al Regne d'Espanya.

Josep Reig, precursor de la reforestació del bosc de Poblet

En aquest context, l'any 1901 l'Estat creava el *Servicio Hidrológico-Forestal*, amb la finalitat d'actuar als llocs més necessitats, especialment en les capçaleres dels rius.

Aquest nou Servei es va dividir en *Divisiones Hidrológico-Forestal*, a Catalunya li va correspondre la D. *H-F. de la Cuenca inferior del Ebro y Pirineos Orientales*.

La primera funció d'aquest organisme fou la confecció de treballs previs per saber on calia actuar amb urgència.

El 12 de juliol de 1901 s'encarregà a l'enginyer Josep Reig, el recull de les dades necessàries per determinar les conques que haurien de ser objecte preferent dels estudis en la Divisió de la Conca inferior de l'Ebre i Pirineus Orientals. Per aquest encàrrec se li concedí un termini de 46 dies, Josep Reig, el 30 d'agost del mateix any, presentà al Ministre d'Agricultura, Indústria, Comerç i Obres Públiques, Miguel Villanueva, una carpeta que contenia les memòries descriptives de les conques principals de Catalunya: amb la superfície, corrents d'aigua principals i secundàries, danys ocasionats pels torrents, naturalesa geològica dels terrenys i boscos públics existents, amb la seva superfície, espècies d'arbres, sòl i superfícies poblades o desforestades.

També s'inclouïa un informe basat en dades d'ordre econòmic i social de cada conca, proposant com preferents les dels rius Segre, Muga i Francolí,

Retrat de Josep Reig, amb l'uniforme de gala, que es conserva a la casa forestal de la Pena.

ja que les directrius del ministeri establien que, per manca de pressupost, només es proposessin de tres a quatre conques hidrològiques. Com llegim en el primer article del Decret reial, s'esmenta que les dunes del golf de Roses havien de passar del Districte Forestal de Barcelona, Girona i Balears a la nova Divisió, foren aquestes tres, de les onze descrites, les escollides, passant després a explicar els motius de la seva prioritat.

La conca del riu Segre la col·locà en primer lloc, perquè sota tots els punts de vista era la més necessitada d'intervenció i la que menys despeses ocasionaria. La seva superfície forestal era de 158.920 hectàrees. Dins de la conca del Segre la zona que requeria una actuació més urgent era la del Torrent d'Enseu, on el mateix Reig ja havia efectuat un avantprojecte de correcció del torrent i repoblació de la conca redactat el 1896 i on ja s'estava practicant l'afitació dels dos boscos públics de la conca del Torrent d'Enseu.

Seguia en segon lloc la conca del riu Muga, fou a causa dels danys que ocasionaven les inundacions, si bé advertia que de res serviren els treballs realitzats en la part alta de la muntanya si al mateix temps no es canalitzava el riu en la part inferior.

La conca del riu Francolí ocupà el tercer lloc de preferència, per la circumstància d'haver-hi molts desperfectes ocasionats pels aiguats, tot i que no arribaven a la magnitud ni periodicitat de les dues conques esmentades.

Pioner de l'educació ambiental al bosc de Poblet

Josep Reig tingué una visió divulgadora que podríem destacar com a innovadora en aquella època sobre els treballs a efectuar al bosc de Poblet, considerava necessari actuar en aquest bosc situat a la capçalera del riu Francolí per tal d'evitar les fortes riuades que inundaven tota la riba del Francolí, però especialment, la ciutat de Tarragona, com els famosos aiguats de Santa Tecla de 1874. Destinava i enfocava la repoblació d'aquest indret a educar a la ciutadania sobre els avantatges que aportaven les polítiques repobladores de l'època i la necessitat de destinar més pressupostos per estendre aquest model a la resta de territoris.

Vegem les explicacions d'en Reig en el treball previ a la creació de la

«División hidrológico-forestal de la cuenca inferior del Ebro y Pirineos orientales»:

«Las circunstancias que concurren para poder empezar desde luego los trabajos hidrológico-forestales en la cuenca del río Francolí, no pueden ser más favorables, pues en los orígenes de dicho río existen dos montes denominados Poblet uno de ellos, perteneciente al Estado que tiene 2.406 hectáreas de extensión; y otro denominado Bosc del Comú, perteneciente al pueblo de Espluga, de 262 hectáreas de extensión, cuyos montes forman una sola masa.

Y, puesto que se trata de educar la opinión y enseñar a nuestros compatriotas lo que nadie desconoce en el extranjero respecto de la eficacia de los trabajos hidrológico-forestales en todos los órdenes de la economía social, ningún sitio puede elegirse que reúna condiciones más ventajosas que el monte de Poblet para servir de centro de enseñanza.

La circunstancia de hallarse inmediato al monte Poblet el monasterio de igual nombre, que es una de las más preciadas joyas del arte patrio, unida a la excelencia de las aguas, a la salubridad del clima y buena temperatura, han sido motivos bastantes para convertir la comarca de Poblet en un sitio muy frecuentado durante el verano. Alrededor de una fuente ferruginosa denominada Font de Ferro, distante de Poblet un kilómetro, se han edificado numerosas construcciones y magníficos chalets que forman un conjunto notable de edificios capaces para albergue de centenares de personas.

Y claro está que el día en que los trabajos hidrológico-forestales fuesen un hecho en el monte Poblet, todas las personas que veranean en Poblet, se enterarían de su marcha, verían por sus propios ojos los resultados obtenidos y se convertirían en heraldos de nuestra causa cuando de regreso a sus hogares refiriesen a sus amigos las impresiones del verano.

La cultura que revela el pueblo francés respecto al modo de apreciar

los problemas que resuelven los trabajos hidrológico-forestales, a parte de que los franceses son mucho más estudiosos que nosotros, proviene principalmente de que existe una gran masa de población que durante el verano se traslada de las populosas ciudades y pueblos de la tierra baja a los Alpes y Pirineos y tiene ocasión de contemplar los trabajos que de continuo ejecuta la Administración forestal, y palpar los positivos resultados que producen».

Els treballs de repoblació del bosc de Poblet s'iniciaren l'any 1903 i els dirigí el mateix Reig. S'instaurà una veda al bosc, prohibint els aprofitaments forestals, el carboneig i l'entrada de ramats. Es contractaren quatre guardes forestals que vetllaven pel compliment de la normativa.

Progressivament, el bosc de Poblet començà a recuperar-se, especialment els rebrots d'alzines i roures. L'esperit educador dels valors de la importància d'actuar preventivament sobre el bosc, aviat tingueren efecte. Reig aprofità la cavitat de l'antic pou de gel de la Pena per ubicar-hi una casa magatzem per als treballadors, ell mateix i el seu ajudant. La construcció de pistes forestals i camins també ho facilità, alhora que permetia el pas als excursionistes per passejar-hi. La proximitat de les restes del monestir de Poblet i l'afluència de turistes al complex del balneari de Vil-la Engràcia, feia que el bosc fos freqüentat per turistes.

L'any 1906 l'Estat expropià la finca de la Pena, que fins aleshores era a mans d'un particular que l'havia comprat després de la desamortització. En aquesta, Reig hi construï un seguit de marges i terrasses per a fer un planter forestal.

El 1907 Josep Zulueta i Gomis, diputat a Corts, visità el bosc de Poblet i publicà un article on explicava la situació lamentable que es trobava i la bona feina que en Josep Reig acabava d'iniciar-hi:

«No se ocultaba entonces, como hoy, a la mirada el estado de la montaña antes de empezar los trabajos. Las laderas son de suyo tan pendientes que apenas consentían que se afirmara en ellas la planta humana; los senos tan acentuados, que se convertían rápidamente en barrancos inaccesibles; el terreno tan movedizo, que se deslizaba en proporciones alarmantes; los retoños atacados con la furia del hambre por el diente de las cabras, no levantaban cabeza. Cuando el Ingeniero Don José Reig hizo allí su aparición y recorría la demarcación forestal sin medio de guarecerse contra los ardores del sol y las violencias de las tempestades, y anunciaba su propósito de replantar el monte con aquella expresión natural y aquella seguridad en el tono del hombre que conoce bien su oficio, por loco se le tenía y movía a lástima en los más bondadosos que un hombre tan simpático, tan bueno y tan inteligente se chiflara así.

Precisamente el Sr. Reig, según declaración propia, escogió el monte Poblet por lo difícil y visible; porque cree que los trabajos

Casa forestal de la Pena, inaugurada el juny de 1910 i on Josep Reig va instal·lar el museu de ciències naturals

Antic pou de gel que Josep Reig transformà en una casa per als treballadors que efectuaven els treballs de reforestació del bosc i on també es feia la funció d'assecador de llavors al terrat de la construcció.

de las Divisiones hidrológico-forestales han de ser ente todo educativos, es decir que han de enseñar a las gentes que es factible y provechoso lo que por imposible y caro se reputa...»

A la mateixa finca de la Pena, en Reig construí una nova casa forestal aprofitant les pedres de l'antiga granja cistercenca. Aquesta casa forestal d'estil modernista fou inaugurada el juny de 1910.

La casa de la Pena, a part de les seves funcions com a residència de l'enginyer, del seu ajudant i del guarda amb la seva família, esdevingué un museu de Ciències Naturals o el que avui correspondria a un centre d'interpretació de la natura.

Aviat es convertí en un símbol per als visitants i excursionistes que deixaven la seva signatura, acompanyada per una citació o un pensament en un àlbum de visites que Reig encapçalava el 25 de juny de 1910 amb aquestes paraules:

A todos los que se dignen expresar su modo de pensar y sentir en asuntos forestales y poner su firma en este álbum les quedará muy agradecido. José Reig. Ingeniero jefe de montes.

La tasca de Josep Reig al capdavant de la I Divisió Hidrològica Forestal començà aleshores a ser també la de propagador de l'excel·lent feina del Cos d'Enginyers Forestals i de la necessitat de repoblar les muntanyes, fent d'amfitrió dels visitants, alguns d'ells força il·lustres. El ressò, tant dels treballs realitzats en aquest bosc com de la funció educativa, aviat fou important, i el bosc de Poblet i la casa forestal de la Pena aparegueren en moltes publicacions de l'època.

El diari *La Vanguardia*, de Barcelona, el 10 de juny de 1911, publicà la ressenya d'una excursió realitzada per l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre al monestir de Poblet i als treballs de repoblació del *Monte Poblet*, guiada pel mateix Josep Reig. En l'article es lloa i s'hi destaca la feina feta i els resultats obtinguts amb relativament poc pressupost, així com el museu que en Reig estava fent al vestíbul de la casa forestal.

El diputat Josep Zulueta tornà a visitar el bosc de Poblet l'any 1912 i publicà en diferents mitjans de comunicació les seves impressions:

«Por aquellas laderas, que fueron inaccesibles a la planta humana, ascendemos cómodamente en carruaje, encontrando casetas de refugio a cada paso hasta llegar al pie de la peña que corona la cima y reposar en chalet, con apariencias de casa de recreo por su elegancia de líneas y su refinado confort...»

«La famosa sierra de la Pena queda ya vestida en una superficie de 1200 hectáreas, pronto llegará la extensión del monte repuesto a 3000 hectáreas: 18 kilómetros de camino forestal de ancho suficiente para que puedan cruzarse en ellos dos carruajes, ponen en comunicación a los pueblos entre si y a todos con las carreteras

Postal de promoció del balneari de *Villa Engràcia* a les Masies amb el reclam de les excursions al bosc de Poblet.

Font del Deport tal com era abans de ser remodelada. A l'extrem superior de la dreta de la fotografia es pot apreciar un pal indicador en el què es demanava als visitants que tinguessin cura dels arbres i que no sortissin dels camins.

generales y la vía férrea; innumerables sendas aíslan los rodales de arbolado, para casos de incendios y facilitan la saca de los productos forestales; los guardas que abandonan por inútil la carabina y recorren

su demarcación armados solamente de prosaicas herramientas, no son por el paisano temibles ni odiados, antes bien son considerados como los guardabosques celosos de una riqueza que a todos aprovecha; miles de excursionistas, más de 4.000 en el año pasado (...) De mi visita al monte de la Pena y de mi larga conservación con el señor Reig, saqué la impresión, o mejor dicho, saqué la comprobación de que la repoblación forestal de España – que es a mi modo de ver el postulado insustituible de la prosperidad económica del país – puede resultar infinitamente más barata de lo que las gentes creen, más rápida de lo que se supone y de efectos muy superiores a los que propalomas sus apologistas (...).

En el amplio vestíbulo del chalet forestal va tomando forma el museo de historia natural, que con los animales útiles y dañinos, con las maderas y piedras recogidas en el monte se va catalogando para entretenimiento y enseñanza de visitantes».

Un article de Carles Camps i d'Olzinelles, Marqués de Camps, publicat a la Revista *Montes* el juny de 1911 fa referència a una visita realitzada al bosc de Poblet i destaca la casa forestal de la Pena i la seva funció educativa:

El chalet o casa forestal es una cómoda construcción, en el centro del chalet hay un vasto salón, donde al par que pueden cobijarse en un momento dado hasta cuarenta personas, está instalado el museo en formación del monte.

Allí se ven planos, fotografías, ejemplares de animales dañinos y aves útiles y perjudiciales, muestras de maderas, cortezas, carbones, resinas etc. Con los datos de producción, potencia calórica, análisis y cuanto pueda interesar para que viendo, se eduquen los visitantes de todas clases que por allí ya empiezan a circular; en la parte alta de dicho salón hay tres grupos de inscripciones que completan la exposición educativa, con máximas forestales que dicen así:

-Si retienes la gota de agua en las alturas, habrás vencido la inundación en el valle, transformando a la vez el escaso manantial en fuente copiosa.

-No hay agricultura posible sin montes, ni montes sin el amor de los pueblos a los árboles.

-El árbol es la hermosura del campo, la defensa de los cauces y la providencia de las montañas.

-Repuebla las montañas y ensancharás en pacífica conquista al suelo de la Patria.

-Si contemplas el valle fecundo y surcado por mansas corrientes, eleva la vista y hallarás el monte poblado de árboles.

-El grado de civilización de un país se mide por el estado de sus montes.

-Cultiva el monte y fortalecerás el cuerpo y el espíritu.

*-Como tributo a la Patria, deja siquiera un árbol plantado por tu mano.
-La contemplación de la Naturaleza en la soledad del monte enaltece el alma, acercándola a su Creador».*

Josep Elias de Molins, cap de Foment de la província de Tarragona i president honorari de la seva Cambra Agrària, publicà un llibre l'any 1914 titulat *Los riegos en la provincia de Tarragona. Orientaciones sociales agrarias* on destacava que les actuacions de Josep Reig ja beneficiaven a la conca del riu Francolí.

Les previsions de Josep Reig, sobre la influència que podien tenir les millores realitzades en aquest bosc sobre els visitants, s'anaven complint. La repercussió també fou efectiva entre els seus companys de professió, en un article presentat a l'Assemblea forestal de Saragossa l'any 1911, es remarca la feina de Reig, tant al bosc de Poblet, com a les dunes de Roses, on intervingué i construí una altra casa forestal, encara existent avui i que guarda similituds amb la casa de la Pena:

«Como el campo de nuestra acción suele ser poco accesible, con la palabra y con la pluma, y la fotografía, y con la bandera y el escudo y el uniforme, debemos llevar el monte a la ciudad, a la tribuna, a la imprenta, al paseo, a la mesa del café, que todo esto repercutirá beneficiosamente en los breñales de las sierras. Y donde quiera que se hagan trabajos forestales debe dejarse recuerdos de que estuvieron dirigidos por un ingeniero de Montes, consignándolos en tablillas y en las mismas peñas, como señales de nuestro paso.

Para ejemplo de tal labor accesoria, pero de gran importancia, citaremos que en las Dunas del Golfo de Rosas y en la cuenca del Francolí, hay artísticas tablillas en los límites de los predios que indican el servicio y sección a cuyo cargo se encuentran. Allí se han utilizado los parajes más bellos para construir una fuente rústica, un mirador, un banco donde poder reposar. En las casas forestales no falta una habitación en que figuren, junto al plano del monte, sus principales productos, muestras curiosas de la vegetación, representación de su fauna y un álbum donde estampar la firma o un pensamiento. La de Ampurias, apoyada sobre una muralla de la edad media, recuerda en su estilo las épocas en que fue famosa la antigua Emporium como colonia griega y romana, y hay allí una galería que encanta a los muchos turistas y anticuarios que la visitan, desde la que se admira el hermoso golfo de Rosas. En los cristales de colores, con escudos del cuerpo, se leen máximas forestales; entre grandes vitrinas se conservan los numerosos e interesantes objetos arqueológicos descubiertos en las excavaciones hechas por el Estado para obtener tierras con que fijar los arenales, y no falta tampoco una colección de libros de consulta para que el anticuario halle suficientes elementos de trabajo.

Hace bien el Señor Reig, como hacen bien los compañeros que en otros montes proceden de manera análoga, porque al mismo tiempo que sembramos piñones debemos sembrar también cultura y arte para hacer más provechosos nuestros trabajos y más amable la naturaleza».

Josep Reig fou, doncs, un gran divulgador dels avantatges dels treballs hidrològic-forestals i el bosc de Poblet el seu mitjà per arribar a la població. Avui ja és reconeguda la seva gran tasca a favor de la repoblació del bosc de Poblet, convertit en l'actualitat en un espai natural protegit amb la figura de PNIN.

Bibliografia

AA. DD. (1912): *Crónica y trabajos presentados*, Asamblea forestal celebrada en Zaragoza del 18 al 23 septiembre de 1911, Cuerpo Nacional de los Ingenieros de Montes, núm. 12, Madrid.

BOADA, M. (1995): *Rafael Puig i Valls 1845-1920. Precursor de l'educació ambiental i dels espais naturals protegits*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Medi Ambient.

CAMPS, C. (1911), «Al monte de Poblet», *Revista Montes*, (Madrid) 828, p. 454-462.

FERRER, J.; REIG, J. (1905): *Reseña de los trabajos realizados por la División Hidrológico-Forestal de la Cuenca inferior del Ebro y Pirineos Orientales en 1902, 1903 y 1904*. Imprenta Sol y Benet. Lleida.

MARTÍNEZ, M. (2001): *El bosc de Poblet al llarg del temps*. CECB. Monografia XI. Montblanc.

MARTÍNEZ, M. (2006): *Homenatge a Josep Reig i Palau (1863-1917). L'enginyer de forest que dirigí la repoblació del bosc de Poblet*. Col·lecció «Història forestal» vol. 2. Editat pel Col·legi i Associació d'Enginyers de Forests de Catalunya. Solsona. 48 p.

MOLINS, J.E. (1914): *Los riegos en la provincia de Tarragona. Orientaciones sociales agrarias*. Imprenta Barcelonesa. Barcelona.

ZULUETA, J. (1914): «Un éxito forestal», *Revista Montes*, (Madrid) 887, p. 19-23.

Rebuda: gener 2013.

Revisió: Josep M. Grau i Pujol.

Acceptació: abril 2013